

Poučenie bez poučenia?

JÚLIUS BARTL

K príspevku JURAJA ŠEDIVÉHO Poučenie z krízového vývoja v stredovekej scholastike alebo esej o nás stredovekároch (*Forum Historiae* č. 1/2007, *História* č. 3/2008)*

Juraj Šedivý v *Histórii* č. 3/2008 uverejnil peknú esej o stredovekároch, ale nielen o nich. Stavia do protikladu historiografiu založenú na „pozitivistickej faktografii“ oproti módnemu trendu skúmania mentalít, štruktúr, elít, prípadne marginalizovaných vrstiev tak, ako to robia na Západe. Tieto pozície, ktoré opisuje sú len extrémny fungujúce na opačných póloch historického výskumu. Sám sa považuje za synkretistu a ako tvrdí, snaží sa využiť vo svojom bádani podnety z rôznych historických škôl. Jeho úvahy ma podnietili k tomu, aby som sa k nim vyjadril.

Predovšetkým teba povedať, že v medievistickom výskume je základnou podmienkou solídna znalosť prameňov, ich interpretácia a až na základe toho budovanie nejakých teórií, syntéz, konštrukcií a aj štruktúrnych analýz. To by mal byť vrchol historického bádania a nie jeho začiatok. To, že niektorí historici sa uspokojia len s interpretáciou prameňov, je ich vec, pravdepodobne na viac nemajú. Teórie a konštrukcie sa však nedajú robiť, keď nič nevieme. Preto by som horeuvedené názory považoval za extrémny a nie za normu pre prácu historika.

Samozrejme, tieto výskumy sa robia ťažko a to nielen kvôli problémom s čítaním originálov a ich pretlmočením, ale jednoducho preto, že okruh zachovaných prameňov je úzky a nemá vždy tú výpovednú hodnotu, ktorú by sme potrebovali. Len na porovnanie: Z 11. - 12. storočia máme niekoľko sto kusov listín a to nielen týkajúcich sa Slovenska, ale aj celouhorského rámca. V neskorších storočia tento počet narastá geometrickým radom a pribúdajú k nim ďalšie typy prameňov. Toto kolega Šedivý, samozrejme, dobre vie. Preto niektoré problémy, ktoré si historiografia kladie vo vrcholnom, alebo neskorom stredoveku, nie je možné v starších obdobiach vôbec riešiť. Napr. sociálne a majetkové štruktúry mestského obyvateľstva možno analyzovať až vtedy, keď máme zachované mestské knihy

* Reakcia Júliusa Bartla bola uverejnená v časopise *História* č. 4/2008, s. 48. <http://www.historiarevue.sk>

a najmä daňové registre. To znamená, že je to možné od druhej polovice 14. storočia aj to výberove, lebo takéto pramene sa vo všetkých mestách nezachovali. Analógie by nám tu pomohli, ale môžu byť iba v rovine hypotéz.

Podobný problém je s kronikami a hneď dodám aj s legendami. Okrem faktografie, ktorú spravidla preverujú kritickí editori nachádzajúci množstvo sporných miest, nadnesených i nepravdivých tvrdení, máme možnosť sledovať mentalitu spoločenskej vrstvy, z ktorej autor kroniky -legendy pochádza, dobové názory, cieľ aký sleduje a pod. Nepovažoval by som Anonymovu kroniku za akýsi oneskorený výplod konca 12. storočia v porovnaní so západoeurópskymi kronikami. Všetky kroniky, a to aj z vyspelého stredoveku (napr. Schedlova kronika) začínajú stvorením sveta a antickými reáliami založenými na Biblii, dokonca aj kronikári doby Mateja Korvína, Taliani ovplyvnení renesanciou a humanizmom hľadali pôvod jeho rodu v antickom Ríme.

Je pravdou aj to, že okruh stredovekých recipientov kultúry bol úzky, čo platí tak pre Veľkomoravskú ríšu, ako aj neskoršie storočia Uhorského kráľovstva. To, že vyslovené a napísané názory mali predsa nejaký vplyv, svedčia aj J. Šedivým spomínané polemiky okolo Bencsikovho spisu a Maginova Apológia. Môžem ešte dodať, že aj Fándlyho spisy a ďalších národohospodárov čítala len úzka skupina vzdelancov, dedinských farárov, učiteľov, ktorí ich prenášali na svojich farníkov, lebo poddaný pri každodennej namáhavej práci, aj keby vedel čítať a písať, nemal by na to čas. Predsa sa tieto myšlienky dostali na verejnosť. To isté platí aj o myšlienkach Adama Františka Kollára, ktoré boli natoľko nebezpečné, že ich viedenský dvor na nátlak uhorskej šľachty musel zakázať. Tiež môžeme predpokladať, že jeho myšlienky poznal iba obmedzený okruh ľudí.

Vrátim sa znovu k stredoveku. Samozrejme, že stredovek nepoznal nacionalizmus v pravom zmysle slova a štátoprávne teórie boli založené na princípe panovníckej moci, jej vzťahu k pápežstvu a iným kráľovstvám, prípadne na idei kráľovskej koruny ako symbolu štátu. O tom, že aj v týchto podmienkach sa vyskytuje určitý typ národnostnej animozity, sú to Šedivým spomínané národnostné spory v Žiline (1381) a Trnave (1486), dodal by som ešte vyhánanie Talianov z Budína roku 1386 po atentáte na Karola Malého a vzbura tých istých Budínčanov roku 1439 proti miestnym Nemcom za vlády Albrechta Habsburského. V medzištátnej podobe sú to boje Čechov s Nemcami počas husitskej revolúcie i v samotných Čechách, najmä v Prahe.

Príkladov, kde by sme mohli uviesť mocenské konflikty podporené aj národnostnými či náboženskými argumentmi, je samozrejme viac. Nie je to však podstatné. Etnické vymedzenie Nemcov, ktorí prišli ako kolonisti do Uhorska je založené viac na ich právnom postavení vo vzťahu k ostatnému obyvateľstvu, nie tak na národnostnom princípe. Pre obyvateľov stredovekého mesta boli všetci, ktorí nepatrili k tejto komunite „cudzí.“ Len

ťažko prijímali za plnoprávných mešťanov prišielcov z vidieka. Opäť máme kopy príkladov zo slovenských stredovekých miest (boj o slovenského kazateľa a kaplnku, obmedzenia pri prijímaní do cechov pre Slovákov a Maďarov). Bez nacionálnej motivácie si sotva môžeme predstaviť boje teutónskeho rádu proti Poliakom i mnohé ďalšie mocenské konflikty v stredoveku. Kolega Šedivý však podľahol módnym názorom, keď zovšeobecňujúco tvrdí, že „Slovákov, Maďarov a Nemcov z nás urobili až intelektuáli (a koniec koncov naša slobodná vôľa).“ Potom by sme sa mohli slobodne vyhlásiť aj za Eskimákov.

Ešte jedna drobnosť, ale pre medievistu podstatná. Obrázok tzv. privilégia pro Slavis v uverejnenom článku je prepis turčianskeho konventu z roku 1431, originál Ľudovítovej listiny sa nezachoval.

V ďalšej časti svojej úvahy kolega Šedivý podáva prehľad názorov zo slovenskej i maďarskej strany na spoločné dejiny, tak ako sa vyvíjali od konca 18. storočia. Pravdu má i v tom, že politika a politický vývoj spätne vplývali na historikov a na historiografiu. Nejde tu len o to, že sa vytvoril mýtus tisícročnej poroby Slovákov a že od druhej polovice 19. storočia stála maďarská a slovenská politická reprezentácia v dvoch nezmieriteľných táboroch, ale toto vplývalo aj na historikov. Nemusíme si tu vysvetľovať, aké boli celkové školské, vedecké a kultúrne pomery na Slovensku do roku 1918. Skutočne šlo o bytie a nebytie slovenského národa a zachovanie zvyškov elementárnych národných práv. V takejto situácii čakať od tých pár slovenských historikov a ešte k tomu neprofesionálov, že budú tvoriť iné koncepcie ako národno-obranné je nereálne. Staršej slovenskej historiografii sa neustále vyčíta obranný postoj, raz voči maďarskej, druhý raz voči českej historiografii. Bolo to ale výplodom doby, ktorá takéto postoje stvorila.

Vzťah jednoduchého slovenského ľudu k uhorskému štátu a vôbec proti „pánom“ nebol kladný, bál sa ho a rešpektoval ho ako vrchnosť. Nespôsobil to iba Július Botto svojimi dejinami, že „uhorské dejiny sa nestali plnohodnotnou súčasťou moderného historického povedomia.“ Slováci nemali prečo milovať uhorský štát, ale nedokázali sa sami z neho vymaniť. Vznik Československej republiky vyvolal novú situáciu aj vo vnímaní vlastnej minulosti. Tu by som opravil chybu v článku F. Šedivého. V 30. rokoch sa proti čechoslovakistickej koncepcii V. Chaloupeckého postavil Daniel Rapant a nie P. Ratkoš, ktorý vtedy chodil ešte do strednej školy. Nemožno však spájať Pribinove oslavy v Nitre roku 1933 s odbornou diskusiou historikov, ktorí rozhodne nepatrili do ľudáckeho opozičného tábora. (Samotný D. Rapant).

Následné politické konflikty a rozpad Československa, ktorému predchádzala Viedenská arbitráž, vyvolali nielen záujem Jána Stanislava o osídlenie slovenského juhu v stredoveku, ale ešte predtým monografiu B. Varsika o národnostnej hranici slovensko-maďarskej v ostatných dvoch storočiach, v ktorej autor podoprel svoje výskumy aj mapkami sporného

územia, ktoré bolo od Slovenska odtrhnuté. Nehovorme o „oživení tisícročného nepriateľa vo verejnosti i u historikov“. Radšej si vážme prácu historikov a jazykovedcov, ktorí v kritických chvíľach podopreli vedeckými dôkazmi nárok Slovákov na toto územie. Nakoniec to nepomohlo, lebo fašistické veľmoci rozhodli v prospech Maďarska. Treba ešte podotknúť, že J. Stanislav vydal svoju monografiu roku 1948, ale komunistický režim ju neprijal kladne a po čase bola stiahnutá z predaja.

Vývoj po roku 1945 poznačil i slovenskú historiografiu, čo by bolo na jeden samostatný článok. Nerozumiem však tvrdeniu J. Šedivého, že „stará snaha potvrdiť kultúrnosť našich predkov... nadobudla sofistikovanejšiu podobu“. Je to snáď chyba našich historikov, že to tak robili? Voči šesťdielnym akademickým Dejinám Slovenska môžeme mať akékoľvek výhrady, najmä proti dvom posledným zväzkom, ale fakt, že po novom postavili a formulovali viaceré základné problémy, najmä zo starších slovenských dejín, treba oceniť. Sú samozrejme výplodom svojej doby a vtedajšieho stavu poznania. Ale odvtedy slovenská historiografia okrem stručných prehľadov nevyprodukovala nič väčšie. A monografia o stoliciach na Slovensku nie je o nič horšia, keď nemá mapku všetkých uhorských stolíc.

Záver Šedivého úvahy mi však pripadá pesimisticky. Áno, je pravda, že aj v budúcnosti budú rôzne názory na jednotlivé problémy historického výskumu. Predsa si však myslím, že bezbrehé relativizovanie všetkých doterajších zistení a čiastkových „pravd“ vedie do slepej uličky. Neexistuje ani jediná univerzálne platná historická „pravda.“ Na niečom sa však musíme dohodnúť a považovať daný problém za vyriešený (aspoň vzhľadom na súčasný stav poznania o ňom). Ak by tomu tak nebolo, tak by história a historiografia (ako písanie o nej) bola iba znôškou „pokecov“ a „pindania“, pri ktorom si každý môže tvrdiť, čo chce a považovali by sme to za jeho právo. Právom historika je aj právo, ba priam povinnosť poukazovať na omyly, chyby i zjavné mystifikácie, i keď sa zaštitujú svetovosťou a módnymi trendami. Inak by sme boli na úrovni stredovekých nominalistov a realistov alebo spomínaných detí zo škôlky pri ich milom džavotaní „aj tak tak, sejú mak.“

Prof. PhDr. Július Bartl CSc. je profesorom slovenských stredovekých dejín na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojej vedeckovýskumnej práci sa zameriava na hospodárske dejiny, dejiny obchodu a problémy kategorizácie slovenských miest a mestečiek. Ďalšou oblasťou jeho záujmu sú politické dejiny na prelome 14. a 15. storočia a dejiny stredovekých univerzít.